
SUPRA-TEORETIZAREA
ARHITECTURII

Paideia

I. INTRODUCERE

Simptomul aglomerării teoretice la sfârșitul secolului XX în cazul antologiilor	5
--	---

II. INSTRUMENTE TEORETICE ȘI FUNDAL FILOSOFIC ... 17

1. Cartografia cognitivă	17
2. Hermeneutica	24

III. CONCEPTE 43

1. Complexitate	44
2. Conflict – contradicție	53
3. Convenție - joc	60
4. Corp – corporalizare	72
5. Deteritorializare – reteritorializare	88
6. Eveniment	92
7. Heterotopie	99
8. Identitate	103
9. Ideologie / contraideologie	110
10. Implozie	138
11. Loc – contextualitate	147
12. Lucrul	160
13. Multiplicitate	170

14. Panopticon / post-panopticon	184
15. Pliu	191
16. Raționalitate	199
17. Reprezentare	238
18. simulare – simulacru – virtualitate	258
19. Slăbiciune	266
20. Structură	283
21. Subiect / Dasein	310
22. Technê	335
23. Text – textualitate – intertextualitate	347

IV. ÎN CHEIERE

De la antologie la istorie intelectuală teoretizată ...	375
Istoria teoretizată ca problemă ontologică: critica pragmatistă	375
Istoria teoretizată ca problemă epistemologică: critici marxiste, structuraliste, poststructuraliste și de gender	380
Istoria teoretizată ca problemă hermeneutică: critici fenomenologice	385

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE	391
-------------------------------	-----

1. Cartografia cognitivă

Noțiunea de cartografiere cognitivă apare la Fredric Jameson¹ ca o formă de rezistență practică și teoretică în fața omogenizării spațiului, împrumutând ideea de la sociologul Kevin Lynch (1960) care încerca să dezvolte în anii '60 ideea de „hartă mentală” cu privire la spațiul urban construit. Această reprezentare cognitivă, inspirată din teoria structuralistă la modă în epocă, avea rolul fundamental de orientare în spațiul construit și de contracarare a stării de alienare și confuzie existențială generată de Mișcarea Modernă. Jameson elaborează „cartografierea” ca „teorie enclavă” capabilă să inverseze structura hegemonică globală prin strategii locale de rezistență, sub forma unor „alveole” în țesutul alterat urban, combinând imaginarul și realul althusserian, dar și socialul cu spațiul fizic. Extrapolând cartografierea cognitivă din

---

¹ Conceptul este dezvoltat pe larg în *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism* (Jameson, 1991: 50-54 și 406-417) și de asemenea în „Cognitive Mapping” din *Marxism and the Interpretation of Culture* (Jameson, 1988).

sfera urbanismului și arhitecturii la aceea a cunoașterii teoretice, el avansează ideea că teoria este inițiatorul unor forme de *politică* culturală în sensul global. Optimismul ar fi generat de speranța că se poate interveni în cultura proiectării pentru a se opera schimbări sau pentru a se produce transformări, astfel încât în final să poată fi identificate autenticele „alveole de rezistență” sau de „cultură alternativă”. Cu toate acestea, o ultimă întrebare „paranoică” îl neliniștește pe Jameson: „în ce măsură suntem în mod obligatoriu încuiați în propriul nostru sistem, astfel încât fanteziile noastre de schimbare reflectă chiar logica internă a sistemului, mai curând decât descoperirea veritabilă de altceva, radical diferit?” (Leach, 1997: 265). Cartografierea este o dezvăluire și în același timp o cucerire a spațiului cognitiv. Politica nu poate fi detașată de aceste procese, astfel încât precizarea sensului ei încă de la început este necesară și obligatorie. Politica este o problemă de ajustare corectă a scării din perspectiva lui Jameson, iar în ceea ce privește arhitectura, nivelurile „local”, „regional”, „național” și „global” sunt modurile critice de articulare conceptuală ale ei.

Douglas Kellner (2001 [1995]), urmându-l pe Jameson și militând pentru o „cultură media” care anulează distincția între „cultura înaltă” și „cultura de masă”, precizează că „teoria” are patru semnificații (ibid.: 36-37). În primul rând este *dezvăluire* în sensul grecesc inițial al cuvântului care trimite la simțul văzului; a vedea și a interpreta evenimente și fenomene, puncte de vedere, unghiuri, perspective, dar în anumite limite; astfel vorbim de o modalitate euristică. În al doilea rând, teoriile sunt *constructe*: produse specifice

ale unor anumite instituții sau grupuri sub forma discursului, fără să aibă pretenții de totalizare, evidențiind fenomene caracteristice, făcând conexiuni, interpretând și criticând; ele sunt punctul de plecare pentru alte discursuri în direcția articulării vieții sociale a individului, problematizând, oferind soluții și modele de înțelegere a lumii. În al treilea rând, ele sunt *forme cvasi-literare*: conceptele, imaginile, simbolurile, argumentele și narațiunile sunt puse în scheme narative și retorice, tipice exprimării literare, urmând un fir coerent. În al patrulea rând, ele sunt *forme de cartografiere cognitivă*: trasarea unei imagini schematice a gândirii într-un domeniu, reprezintă pentru Kellner o introducere (traducere) în concepte teoretice a trăsăturilor generale ale aceluși domeniu. Autorul american distinge un moment al decantării în analiză, în care sunt extrase din substanța textului cuvinte cheie sau idei care clarifică și coagulează o atitudine fundamentală în gândire, un punct de inflexiune și articulare relevant pentru structurarea cognitivă. Cartografierea tinde în acest mod spre o schemă compusă din noduri (concepte, cuvinte cheie) și relații între noduri. Dar lucrurile nu rămân la acest nivel simplificat. Cartografierea este pentru Kellner un proces mult mai complex, angajând *un demers care trebuie refăcut (revizuit) permanent*, „harta cognitivă” fiind astfel o continuă transformare, *o combinare de teorii diferite*, dar în limita în care acestea nu se anulează una pe alta, *o formă de multiperspectivism și o formă de contextualism pragmatic*.

*

Michel Foucault, caracterizat de Paul Ricœur (2001 [2000]: 242) drept un „maestru al rigorii“, expune în „Arheologia cunoașterii“ (1999 [1969]) o nouă metodologie în studiul fenomenelor istorice pe baza definirii unor „trepte“ ale gândirii: enunțul, conceptul, discursul și epistema. *Epistema* este treapta cea mai înaltă, cu gradul de generalitate cel mai mare, definită de Foucault sub forma grupului relațional și sistematic de practici discursive ce alcătuiesc o epocă (ibid.: 235-236). *Discursul* este corpul de enunțuri legat prin aceleași „reguli anonime“ sau „condiții de existență“ detectabile într-o sferă de cunoaștere dată (lingvistică, istorică, geografică, economică, socială etc.) (ibid.: 144). *Conceptul*, formă intermediară între enunț și discurs, este o punere în ordine a unui set de enunțuri, o aranjare de enunțuri, o formă care exprimă relații de dependență între enunțuri, dar și o schemă retorică potrivit căreia se pot combina grupurile de enunțuri (ibid.: 68-72). *Enunțul* reprezintă aranjamentul unor semne care se deosebesc de urmele întâmplătoare prin faptul de a se raporta conștient la alte semne, angajând subiectul să le interpreteze într-o direcție prescrisă, având de asemenea capacitatea de a fi reproduse (ibid.: 131-133).

Foucault distinge net explicarea de interpretarea hermeneutică (ibid.: 149). *Arhiva* este „legea a ceea ce poate să fie spus [...] este ceea ce face ca lucrurile să se grupeze în figuri distincte“ (ibid.: 160), este „sistemul general al formării și transformării enunțurilor“ (ibid.: 161) și „faptul că suntem diferență, că rațiunea noastră este diferența discursurilor, istoria noastră – diferența timpurilor, eul nostru – diferența măștilor“ (ibid.: 162). *Arheologia*

„desemnează tema generală a unei descrieri care interoghează deja-spus-ul la nivelul existenței lui: la acela al funcției enunțiative ce se exercită în el, al formațiunii discursive căreia îi aparține, al sistemului general de arhivă care îl guvernează. Arheologia descrie discursurile ca pe niște practici specificate în elementul arivei“ (ibid.: 162-163). Ea se desprinde în totalitate de hermeneutică pentru a explora discursul doar în ceea ce el spune, pentru a-l defini ca practică controlată de un set de reguli, în care documentele devin monumente surprinse în „dispersia“ și „rupturile“ lor; se limitează în a diseca discursurile în propria lor specificitate, adică în limitele în care ele sunt construite și dezvoltate, niciodată în afara „țesăturii“ lor, iar în cele din urmă decupează definitiv noțiunea de subiect creator, atât de dragă istoriei ideilor, pentru că este o analiză „rece“ care se dorește guroasă și clară.

*

Nietzscheeni prin excelență, Deleuze & Guattari sunt continuatorii gândirii ca „artă a neîncrederii“ afirmând în volumul *Ce este filosofia ?* (1999 [1991]) că un concept nu poate fi făurit decât exclusiv în filosofie de către filosofi. Ei nu vor dezvălui dacă există și cum se articulează aspectul intrinsec al schimbului cultural dintre teoreticianul care „reflectează“ asupra propriei discipline și filosoful care „făurește“ concepte, sau care ar fi responsabilitatea culturală a „manipulării“ conceptelor filosofiei, dar vor preciza ce crede filosofia postructuralistă că ar trebui să se gândească despre domeniile non-filosofice. „Schimbul

cultural“ ar presupune „comunicare“, iar aceasta și „responsabilitatea“ sunt eliminate din joc pentru că nu poți fi responsabil în acest context post-metafizic decât în fața celorlalți, a comunității – văzută acum ca un mecanism perfid al puterii îndreptată împotriva individului liber autocreat intelectual. Pentru gândirea de din afara filosofiei există doar non-concepte, botezate în funcție de domeniul căruia le aparțin ca „fonctive“, „prospecte“, „percepte“ și „afecte“.

Definind vag conceptul prin grupul finit de componente eterogene care nu pot fi separate de gândire (ibid.: 23), în cadrul unei filosofii a complexității care nu are caracter discursiv (ibid.: 24), Deleuze & Guattari resping pragmatismul și fenomenologia pentru că „[f]ilosofia are oroare de discuții. [...] Nu suportă dezbaterea [...]“ (ibid.: 30). Filosofia complexității devine astfel o „geo-filosofie“ surprinsă pe un teritoriu de indiscernabilitate al unei crize permanente – deteritorializare urmată de reteritorializare (ibid.: 84-85). Deteritorializarea *absolută* este mecanismul propriu gândirii noi prin dislocare de tradiții (ibid.: 87-88). Reteritorializarea filosofiei se produce în creația de concepte și a unor noi tradiții (ibid.: 104-106).

Concluzia volumului *Ce este filosofia ?* conduce spre ideea că filosofia, arta și știința ne cer să destrămăm opiniile și să ne „aruncăm“ în haosul sublim pentru că filosoful ne aduce din haos *variații*, omul de știință *variabile*, iar artistul *varietăți* (ibid.: 201). Artele, științele și filosofia sunt *haoide*, adică realități produse în planurile care întretaie haosul (ibid. 208). Pledoaria pentru complexitate, dizolvarea noțiunii coagulante de opinie, alături de critica bazării

filosofiei pe limbaj – comunicare și sublinierea *rupturilor* în locul *continuităților* au pentru restul culturii o serie de consecințe majore pe care le experimentăm deja. Cea mai importantă, poate, este ideea dizolvării definitive a unității primordiale a gândirii, lăsând în urmă o nebuloasă de fragmente dezarticulate ce nu mai pot fi reasamblate pentru a reconstitui întregul pierdut. Deleuze & Guattari elaborează o teorie capabilă să nu totalizeze, erodându-și propria idee de putere și valorificând diferențele, multiplicitățile, accidentele sau rupturile. Prin aceasta, se creionează un nou subiect-nomad care să submineze vechile principii tradiționale sau moderne ale unității, fundamentelor, identității sau ierarhiei, lăsându-se condus de dorința dinamică inconștientului, capabilă să articuleze noi politici de eliberare rizomatice și radical-transformative. Ceea ce unește demersul acestor autori cu acela al lui Foucault este preocuparea comună pentru o critică radicală a modernității la nivelul dominației sociale a discursurilor și instituțiilor „normale” și a puterii exercitate prin cunoaștere, repudiind complet însă ideea de comunitate liberală².

---

² În eseul „Habermas și Lyotard despre postmodernitate”, Richard Rorty remarca faptul că „[ț]inta criticii lui Habermas la adresa unor gânditori ca Foucault, Deleuze sau și Lyotard este că ei nu ne oferă nici un motiv ‘teoretic’ pentru a acționa într-o anumită direcție socială și nu în alta” (Rorty, 2000a [1991]: 270). Deși Rorty împărtășește cu colegii săi francezi aceeași dorință de a renunța la marile povestiri de legitimare ale filosofiei tradiționale sau moderne, diferența constă, în primul caz, în dorința de comunicare, solidaritate și schimb reciproc, iar în cel de al doilea, în dorința de sublim a creației care pune capăt ideii de comunitate prin comunicare: „Cei care doresc sublimul țintesc spre o formă postmodernă de viață

2. *Hermeneutica*

a) *Hermeneutica metodologică sau conservatoare*

Hermeneutica este înțeleasă în zilele noastre ca ansamblul teoriilor interpretării aplicabile oricărui domeniu al cunoașterii. Se consideră că hermeneutica modernă debutează în perioada romantică prin contribuția teologului și filosofului german Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher care, la începutul secolului al XIX-lea, pune bazele unei teorii generale menită să analizeze orice text literar pe baza unor principii independente față de domeniul de aplicație (Schleiermacher, 2000 [1838]). Interpretarea, constituită astfel pe înțelegere, are două momente fundamentale complementare: unul gramatical și altul psihologic. Primul moment presupune că cititorul înțelege discursul celuilalt prin împărtășirea aceleiași limbi în relațiile sale gramaticale care leagă cuvintele în propoziții sau fraze logice, folosind același lexic. Cel de al doilea moment implică empatie sau o proiecție în lumea mentală a autorului, pentru a-i împărtăși situația vorbirii și natura umană în direcția revelării intenției din spatele cuvintelor. Prin conceptul dialectic de „universalitate a neînțelegerii”, Schleiermacher consideră înțelegerea corectă o excepție, de aceea hermeneutica are sarcina de a pune ordine în lumea interpretării: „În primul rând, trebuie să înțelegem un autor așa cum s-a înțeles el

---

intelectuală. Cei care doresc armonie socială ținesc spre o formă postmodernă de viață socială, în care societatea ca întreg se afirmă fără a se osteni să se întemeieze” (ibid.: 276).

Însuși și, în al doilea rând, să-l înțelegem mai bine decât a făcut-o el însuși" (ibid.: 10). El a aprofundat o viziune istorică asupra modului de exprimare lingvistică după modelul *gândire* → *limbaj* → *comunicare*, făcând posibilă reconstrucția împrejurărilor în care textul s-a născut pentru a constitui o punte de legătură între un autor și un public inițial.

Wilhelm Dilthey a dus mai departe hermeneutica lui Schleiermacher în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, dar renunțând treptat la psihologizare, considerată drept o formă emfatică de subiectivism. Simțind nevoia unei metode mai obiective, în special pentru istorie și științele umane, care să nu cadă totuși în reducționismul pozitivist al științelor naturale, Dilthey (1989) dezvoltă noțiunea de „intenție” a autorului ca expresie semnificativă a unui conținut de gândire transmis pentru a fi înțeles în forma lui inițială, pură. Hermeneutica metodologică elaborată de el are la bază modelul *experiență (viață)* → *expresie* → *înțelegere*, punând bazele pentru dezvoltarea unei filosofii a „experienței trăite” (*lebensphilosophie*) guvernată de modurile de cunoaștere și abilitățile cotidiene, împărtășite în mod comun de membrii unei comunități. Dilthey a făcut acest pas pentru a separa definitiv științele „naturale” de cele „umane”, instituindu-se ca un brav apărător al celor din urmă.

Cercul hermeneutic, noțiunea comună ce guvernează atât abordarea lui Schleiermacher, cât și cea a lui Dilthey, este definit ca mod de înțelegere a întregului prin părți și a părților prin întreg. De exemplu, cuvintele se înțeleg prin contextul și așezarea lor în propoziție, iar propozițiile prin așezarea lor în paragrafe, și viceversa. Același lucru este

valabil pentru înțelegerea unei lucrări în ansamblul întregii opere a autorului sau a tuturor creațiilor din acea epocă, în domeniul respectiv. Cercul hermeneutic este un sistem închis care reflectă o semnificație unică cu o tentă obiectivă sau transcendentă, deși sunt acceptate modificări sau ajustări ale acesteia de-a lungul timpului. Pot să apară anumite divergențe cu privire la semnificația unui text, dar prin apelul la un anumit standard de raționalitate, spirit uman sau evidență, se presupune că se rezolvă aceste conflicte.

b) *Hermeneutica dialogală sau fenomenologică*

Despărțindu-se de compatrioții săi, Schleiermacher și Dilthey, Martin Heidegger deschide în *Ființă și timp* (2003 [1927]) un nou drum hermeneuticii, definind prin *Dasein* actul omului de-a fi-în-lume într-un mod cu totul particular, fixat în timp și spațiu, în care toate lucrurile sunt percepute ca ceea ce sunt prin activitatea și rutina zilnică. Înțelegerea, în forma ei existențialistă, apare astfel după momentul pre-înțelegerii, prin intermediul asumării experienței vieții însăși sub o formă istorică, incompletă și finită. Omul este pur și simplu „aruncat” într-o lume de semnificații care-i preexistă, pentru că istoria îi configurează pre-cunoașterea și pentru că, mai departe, experiența directă de viață îi revelează lumea în configurația limitată care nu-i permite să fie complet responsabil pentru toate consecințele acțiunilor și gândurilor sale.

Proiectul lui Heidegger este de a da definitiv la o parte pretenția de obiectivitate sau de „științificitate” implicită în hermeneutica metodologică, transformând teoria

interpretării într-o teorie a înțelegerii existențiale. El desființează relația subiect (care analizează) – obiect (analizat) și percepția empatică pe linia psihologică a lui Schleiermacher. Interpretarea este acum definită ca o recunoaștere conștientă a lumii proprii unui subiect de către el însuși, printr-o înțelegere existențială care nu este conștientă, fiind subsumată în experiența directă de viață. Această mișcare fundamentală de la un substrat inconștient al unei pre-înțelegeri existențiale (memorie istorică), la înțelegerea finită (aruncare-în-lume și experiență de viață) și apoi spre o interpretare conștientă de sine (*pre-înțelegere* → *înțelegere existențială* → *interpretare auto-conștientă*), definește un cerc hermeneutic ontologic radical diferit de cercul hermeneutic metodologic al lui Dilthey. De fapt, „cercul” se transformă din acest moment în spirală și semnificația se deschide la nesfârșit, dar cu condiția de a fi orientată spre un apex, în cazul lui Heidegger spre revelarea „adevărului ființării”.

*

Hans-Georg Gadamer își atribuie dificila sarcină de a rafina și „urbaniza” (folosind celebra expresie a lui Habermas) drumul gândirii hermeneutice deschis de predecesorul și profesorul său, Martin Heidegger. În *Adevăr și metodă* (1975 [1960]), el proiectează mai adânc hermeneutica în istoricitate, evidențiind interpretul ca ființă dependentă totalmente de trecutul istoric, dar și de părtinirile momentului prezent, fără să se sprijine pe noțiunea de „obiect” sau „obiectivitate”.